

Термінологічний словник

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Анексія (приєднання) — протиправне приєднання (загарбання) державою території, яка належить іншій державі. А. є грубим порушенням міжнародного права.

Багатостороння дипломатія — дипломатична діяльність за участю представників кількох держав, пов'язаних з роботою міжнародних міжурядових організацій та конференцій, проведення переговорів, консультацій тощо.

Білий дім — резиденція та канцелярія президента США у Вашингтоні (з 1800 р.). Білим домом часто називають уряд США, який очолює президент як голова виконавчої влади.

Блокада — ізоляція держави іншою державою чи групою держав, щоб її змусити до змін в поведінці. Застосовується економічна, морська, воєнна, валютна блокада тощо.

Бойкот у міжнародних відносинах — відмова держави (держав) встановлювати або підтримувати ті чи інші відносини з державою чи групою держав.

Ввічливість міжнародна — акти добросусідства, дружелюбності, доброзичливості, підкресленої поваги, а також скасування формальностей, надання пільг, привілеїв та послуг іноземним державам та їхнім громадянам не в силу вимог міжнародно-правових норм, а з доброї волі держави, яка здійснює такі акти.

Велика держава — держава, матеріальний та політичний потенціал якої дає змогу здійснювати формуючий вплив на всю систему міждержавних відносин або на значну її частину в одному чи кількох напрямках, на глобальному та регіональному рівнях, який значно перевищує за обсягами аналогічний вплив інших держав чи груп держав.

«Велика сімка» — група економічно найрозвиненіших держав світу, до складу яких входять США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія та Канада. Частка цих країн у світовому ВВП та промислового виробництва становить понад 50%, у сільському господарстві — понад 25%. Наприкінці 90-х років ХХ ст., завдяки залученню до Великої сімки Росії, офіційно набула назву «вісімки».

Визнання де-факто — традиційна форма офіційного визнання новоутворених держав або урядів існуючими державами. Як правило, застосовується у випадках, коли держава, яка здійснює визнання, не повною мірою впевнена в життєздатності та стабільності нового уряду чи держави або ж не має реального наміру (принаймні до настання певних умов) на офіційному рівні остаточно визнати новою суб'єкта міжнародного права чи його уряд.

Визнання де-юре — найпоширеніша форма офіційного визнання новоутворених держав або урядів, яке вважається повним і остаточним. Здійснюється шляхом видання внутрішнього акта держави, яка вже існує, де вона виражає намір встановити певні взаємовідносини з новою державою як суб'єктом міжнародного права. Наслідком визнання де-юре є встановлення дипломатичних відносин між державами.

Відомство закордонних справ — державний орган, який здійснює практичну діяльність щодо втілення зовнішньої політики держави. В більшості країн це — МЗС. Відомство закордонних справ представляє і захищає права й інтереси держави в сфері міжнародних відносин, здійснює дипломатичні зносини з іноземними державами, забезпечує участь у міжнародних міжурядових організаціях, дає вказівки дипломатичним представникам, установам за кордоном, направляє та контролює їхню діяльність. Відомство закордонних справ підтримує зв'язки і веде переговори з іноземними дипломатичними представниками та делегаціями, готує проекти угод, опрацьовує інформацію, що надходить із дипломатичної мережі, інформує уряд про проблеми міжнародного життя, проекти рішень в міжнародних питаннях. На Відомство закордонних справ покладено захист прав її інтересів громадян держави за кордоном.

Візита на високому та найвищому рівнях — одна із основних форм дво- та багатосторонніх міжнародних відносин, сприяють розвитку міжнародних зв'язків, швидкому й авторитетному вирішенню гострих та складних питань міжнародного життя. Водночас вони є засобом реалізації багатьох інших форм дипломатичної діяльності: участі в міжнародних конгресах, конференціях, нарадах, роботі міжнародних організацій тощо. За статусом особи, яка здійснює візити чи очолює делегацію, розрізняють візити на високому та найвищому рівні. Візити на найвищому рівні — це візити глав іноземних держав, а на високому рівні — голів парламентів, голів урядів, їхніх заступників, візити фахових міністрів, представників глав держав та урядів.

Вільна економічна зона— спеціально виділена територія країни з пільговими економічними умовами для національних та (або) іноземних підприємців.

Внутрішня компетенція держави — сукупність питань, ідо входять до компетенції органів держав та не є предметом міжнародно-правового регулювання.

Глобалізація — процес інтенсифікації взаємозв'язків між різними формами суспільного життя, внаслідок якого посилюється взаємозалежність країн у міжнародному житті, зникають географічні кордони соціальних та культурних систем.

Даунінг-стріт — вулиця в центрі Лондона, названа на честь англійського дипломата Дж. Даунінга. На Даунінг-стріт розташоване МЗС та офіційна резиденція прем'єр-міністра Великої Британії.

Декларація — одно-, дво- або багатостороння заява, в якій держави проголошують принципи своєї зовнішньої і внутрішньої політики або висловлюють свою позицію з конкретних питань. У формі декларації може здійснюватися визнання держав і урядів. Декларація за участю двох і більше держав, якщо вони створюють для сторін взаємні права і обов'язки, є міжнародними договорами, у яких сторони декламують, заявляють про спільні принципи, цілі та наміри, взаємні права і обов'язки.

Делімітація кордону — договірне визнання лінії кордону між державами. Положення про Делімітацію кордону є складовою частиною мирних договорів чи спеціальних угод про встановлення або зміну кордонів. Делімітація кордону є підставою для наступного етапу визначення кордону — демаркації кордону.

Демаркація кордону — точне визначення на місцевості проходження державного кордону згідно з договором про делімітацію її доданими до нього картами та описами. Робота з визначення кордону на місцевості здійснюється спеціально створеними змішаними комісіями сусідніх держав. Демаркаційні документи підлягають затвердженню обома сторонами відповідно до діючого внутрішнього законодавства кожної з них і набувають чинності після обміну документами, що свідчать про таке затвердження.

Демонстрація сили — загрозливі дії держави чи групи держав щодо іншої держави чи групи держав, які не полягають у безпосередньому застосуванні військової сили, але вказують на готовність її застосувати (підвищення рівня готовності збройних сил, наближення війська чи флоту до державних кордонів, маневри тощо) і,

здебільшого, мають на меті політичний тиск. Відповідно до Статуту ООН демонстрація збройних сил держав-членів ООН може бути одним із заходів у разі загрози миру та актів агресії. У такому випадку демонстрація сили застосовується за рішенням Ради Безпеки ООН.

Денонсація — належним чином оформлена відмова держави від укладеного нею міжнародного договору, спосіб припинення дії двостороннього або вихід із багатостороннього договорів згідно з процедурою, передбаченою нормами міжнародного права, у порядку і строки, передбачені самим договором; різновид односторонньої відмови суб'єкта договору від укладеного міжнародного договору. Формальною умовою денонсації згідно із загальним правилом є завчасне попередження про це сторін договору. Стосовно найбільш важливих міжнародних договорів може встановлюватись правило завчасного попередження Ради Безпеки ООН про їхню денонсацію.

Державний візит — найвища категорія візитів, що здійснюється главами іноземних держав. Візит держаний має велике політичне значення й відзначається особливою урочистістю і обов'язковим дотриманням усіх церемоніальних почестей як під час зустрічі, так і під час інших заходів, передбачених програмою візиту. У разі прибуття глави іноземної держави з дружиною, для неї забезпечується окрема програма візиту.

Дипломатичні відносини — основна форма підтримання офіційних відносин між державами відповідно до норм міжнародного права і практики міжнародного спілкування.

Дипломатичні візити — важливий засіб встановлення, підтримки та розвитку зв'язків із представниками офіційних, ділових, громадських кіл країни перебування, дипломатичним корпусом. Відповідно до призначення та протокольних характеристик дипломатичні візити поділяються на протокольні (ввічливості або представлення), ділові та приватні. До візитів, що мають офіційний характер і є обов'язковими, належать, зокрема, візити дипломатичного представника до міністерства закордонних справ для вручення копій своїх вірчих грамот та відкличних грамот попередника з проханням про аудієнцію у глави держави для вручення їхніх оригіналів; візити до офіційних осіб держави після вручення главі держави вірчих грамот; візити до дуаена та інших глав дипломатичних представництв іноземних держав у країні перебування тощо.

Дипломатичні контакти — особисті контакти між керівними діячами держав або особами, які мають спеціальні повноваження. Д. к. підтримуються на рівні глав держав і урядів, міністрів закордонних

справ та інших офіційних представників. На практиці Д. к. здійснюються під час періодичних зустрічей у ході дипломатичних конференцій, візитів, переговорів, дипломатичних прийомів тощо.

Дипломатичні переговори — офіційне обговорення представниками держав політичних, економічних та інших питань двота багатосторонніх відносин з метою погодження зовнішньополітичної стратегії, практики або відповідно акцій обміну думками та інформацією, підготовки й укладання договорів, урегулювання спірних питань. Д. п. здійснюються шляхом особистих зустрічей їх учасників або письмово — дипломатичним листуванням.

Дипломатія — засіб здійснення зовнішньої політики держави; офіційна діяльність глав держав і урядів, міністрів закордонних справ, відомств закордонних справ, дипломатичних представництв, делегацій на міжнародних конференціях з метою втілення завдань зовнішньої політики держави, захисту прав та інтересів держави, її установ і громадян за кордоном; мистецтво досягти своєї мети методами, притаманними дипломатові.

Дискримінація — навмисне обмеження або позбавлення прав певних категорій суб'єктів права за конкретно визначеними ознаками. У міжнародних відносинах дискримінація полягає в обмеженні або звуженні однією державою прав і законних інтересів іншої держави всупереч принципів рівності.

Експансія — розширення впливу держави (держав) в різних галузях діяльності. Посилення процесів експансії в сучасних міжнародних відносинах пов'язане з розвитком тенденції глобалізації. Розрізняють політичну, економічну, та інформаційну експансію. Об'єктами її можуть виступати не тільки країни, що розвиваються, але й розвинені держави. Особливе місце, як форма зовнішньої політики держав займає економічна експансія, яка спрямовується на розширення сфери економічного впливу шляхом захоплення нових ринків збуту, джерел сировини, сфери свободи односторонніх дій тощо. Здійснюється економічна експансія як економічними методами через вивезення капіталу, валютну політику, так і шляхом дипломатичного тиску тощо. Економічна експансія може проводитись також окремими ТНК, концернами, фірмами. Передумовою експансії, як правило, служить перевага однієї держави над іншою у певній галузі.

Експорт — вивезення товарів, послуг чи капіталу для реалізації на зовнішньому ринку. Під вивезенням товарів розуміється вивезення матеріал, благ; під вивезенням послуг — оплатне надання іноземному

партнеру послуг виробничого характеру чи споживчого призначення; під вивезенням капіталу — вкладення капіталу за межами країни (будівництво, експлуатація відповідних підприємств та об'єктів) з метою одержання прибутку.

Ембарго — заборона ввезення в країну чи вивезення з неї товарів або валюти. Ембарго може бути введено як у воєнний, так і у мирний час. У воєнний час це, по суті, форма економічної блокади. У мирний час — засіб економічного та фінансового тиску.

Емісар — спеціальний представник держави чи недержавної установи, організації (інколи особистий представник якоїсь особи), який направляється до іншої країни для виконання доручень неофіційного, переважно конфіденційного характеру. Діяльність емісару на відміну від офіційного, представницького характеру спеціальних місій, в сучасній дипломатичній практиці та міжнародному праві не врегульовано.

Зовнішній ринок — сфера товарно-грошових відносин між країнами, що пов'язані з участю в міжнародному поділі праці і розкриваються через систему зовнішньоекономічних зв'язків, які формують середовище та структуру зовнішнього ринку.

Зовнішня політика — загальний курс держави в міжнародних справах, що регулює відносини держави з іншими державами і народами відповідно до її принципів та цілей, здійснюваних різними методами.

Зовнішньополітична доктрина — прийнята в тій чи іншій державі система поглядів на цілі, завдання і характер зовнішньополітичної діяльності, а також на засоби її реалізації та забезпечення. Доктрина зовнішньополітична — є невід'ємною складовою процесу взаємин держави з іншими міжнародними акторами.

Інтеграція міжнародна — процес економічної взаємодії країн, що веде до зближення господарчих механізмів, набуває форми міждержавних угод та узгоджено регулюється міждержавними органами.

Інтервенція — вид застосування сили у формі втручання однієї держави у внутрішні справи іншої або в її відносини з третіми державами. Згідно із міжнародним правом жодна держава не має права з будь-якої причини втручатися прямо або опосередковано у справи інших держав.

Інтернаціоналізація — процес поширення певного явища за межі національних кордонів, встановлення таких зв'язків між державами в певній галузі, за яких діяльність окремої держави стає складовою світових процесів (інтернаціоналізація конфлікту, інтернаціоналізація ринків, інтернаціоналізація злочинності тощо).

Колективна безпека — система норм міжнародного права, закріплених у Статуті ООН. Регулює колективне застосування сили під егідою ООН з метою підтримання чи відновлення міжнародного миру та безпеки. Єдиним органом, який має право від імені ООН вдаватися до дій превентивного чи примусового характеру, у т. ч. до створення і застосування міжнародних збройних сил, є РБ ООН.

Колективна оборона — спільні та узгоджені дії держав, спрямовані на запобігання або відсіч агресії проти однієї чи кількох з них з боку третіх держав. У більшості випадків дія реалізації Колективної оборони створюються формальні коаліції держав, які спрямовані проти певного потенційного противника. Стимування потенційного агресора має пасивний характер і відбувається через погрозу застосування сили з боку учасників колективної оборони.

Колективні заходи — спільні дії кількох держав або міжнародних організацій, спрямовані на примус до відповідальності та (або) відновлення порушеного права.

Комюніке — офіційне повідомлення про хід або результати міжнародних переговорів, досягнуту міжнародну угоду тощо. Комюніке може бути розширеним або стислим, із викладенням позицій сторін із конкретних питань, прийнятих рішень. Може також віддзеркалювати досягнуті між сторонами домовленості та мати у цьому випадку певні правові наслідки для сторін.

Кондомініум — спільне володіння та здійснення юрисдикції над однією територією двома або кількома державами.

Консул — посадова особа, призначена в певний район іншої держави, за згодою останньої, для виконання там консульських функцій.

Конфлікт міжнародний — стан міжнародних відносин, який характеризується зіткненням інтересів їхніх суб'єктів із застосуванням військової сили або інших силових засобів їх реалізації, для досягнення політичного панування у міжнародному середовищі. Крайньою формою міжнародного конфлікту є війна, яку ведуть збройні сили.

Конфронтація міжнародна — стан зіткнення інтересів держав, їхніх об'єднань та коаліцій. Міжнародна конфронтація — складова частина міжнародного конфлікту, одна із його початкових фаз, яка за певних умов може перерости в конфлікт.

Міжнародна взаємозалежність — стан міжнародної системи, що характеризується зв'язками між державами, які роблять їхній розвиток і майбутнє взаємозалежним. У сучасному світі взаємозалежність переважно проявляється як асиметрична, коли один партнер міжнародних відносин залежить від іншого, але і менш залежний здійснює суттєвий вплив на іншого партнера. Тотальна одностороння залежність, якою характеризувалися попередні міжнародні системи, зокрема епоха балансу сил, зустрічається дедалі рідше. При домінуванні комплексної взаємозалежності держав, військова сила втрачає роль вирішального чинника у захисті національних інтересів. Безпека кожного стає запорукою безпеки всіх.

Міжнародний договір— згода між двома або кількома суб'єктами міжнародного права, яка регулює їхні відносини шляхом створення взаємних прав та обов'язків у політичних, економічних, науково-технічних, культурних та інших галузях.

Міжнародні гарантії— один із засобів забезпечення дотримання норм міжнародного права та виконання міжнародних зобов'язань. Міжнародні гарантії можуть бути колективними (з боку кількох держав) або односторонніми.

Мораторій — домовленість суб'єктів міжнар. права щодо відстрочки або утримання від будь-яких дій на визначений чи невизначений час унаслідок непередбачених, незвичайних економічних, політичних, екологічних чи інших обставин.

Наддержава — міжнародно-політичний статус держави, що відіграє панівну роль у міжнародних відносинах. При визначенні статусу наддержави використовуються такі критерії: наявність військ, потенціалу, що здатний спричинити масові руйнування в планетарному масштабі (на сучасному етапі — наявність значного арсеналу зброї масового знищення); здатність впливати на умови існування всього людства; відсутність географічних обмежень проекції сили та наявність довгострокових та середньострокових національних інтересів у всіх регіонах світу; неможливість поразки в повномасштабній війні. Визначення наддержави тісно пов'язано з появою глобальної, універсальної системи міжнародних відносин.

Невтручання — один із головних принципів міжнародного права згідно з яким держава чи група держав не мають права втручатися у

внутрішні та зовнішні справи іншої держави, закріплений у Статуті ООН.

Нейтралітет — особливий міжнародно-правовий статус держав. У міжнародному праві розрізняються: нейтралітет під час війни (евентуальний) та постійний.

Органи зовнішніх зносин — сукупність державних органів та осіб, які мають право представляти інтереси держави та її громадян у процесі здійснення міжнародних зв'язків. Розрізняють внутрішньодержавні органи зовнішніх зносин та закордонні. До перших належать органи загального політичного керівництва: глава держави, глава уряду, парламент, уряд, відомство закордонних справ, а також органи, які здійснюють зовнішні зносини в окремих галузях. Органи зовнішніх зносин за кордоном можуть бути постійними (дипломатичне представництво, консульська установа, постійне представництво при міжнародній організації) або тимчасові (делегації на міжнародні конференції, двосторонніх переговорах спеціальні місії тощо).

Парафування міжнародного договору — процедура, шляхом якої прийнятий текст міжнародного договору оголошується остаточним із підтвердженням автентичності тексту ініціалами уповноважених осіб від договірних держав; застосовується частіше щодо двосторонніх договорів. За загальним правилом парафування міжнародного договору потребує ратифікації (затвердження) відповідними органами держав.

Паритетний принцип — режим міждержавних відносин, при якому одна держава на правах взаємності надає на своїй території іншій державі такі самі права, пільги та привілеї, що надаються їй та її громадянам.

Переговори міжнародні — один із політичних мирних засобів вирішення міжнародних спорів; можуть відбуватися і за відсутністю міжнародного спору. Під час переговорів вирішуються політичні, юридичні та інші питання без втручання третіх осіб. Результати переговорів знаходять відображення у спільних комюніке або підписанні відповідних договорів. Переговори можуть бути як двосторонніми, так і багатосторонніми. Різновидом переговорів є консультації, які нерідко передують офіційним переговорам.

Передова група — місія дипломатів та експертів, що запроваджується для підготовки проведення офіційних візитів, зустрічей і конференцій (форумів) глав держав, урядів та керівників зовнішньополітичних відомств. Основними цілями передової групи є організація, опрацювання програми й порядку конкретних візитів і

зустрічей високих посадових осіб у країнах її проведення, погодження основних документів і підготовка до їх підписання під час загальних політичних заходів.

Принцип політичної рівноваги — запобігання концентрації сили та (або) влади в одного політичного актора в державі й міжнародних відносинах завдяки розподілу влади між кількома акторами та створення системи стримувань і противаг.

Ратифікація — затвердження вищим органом державної влади міжнародного договору, підписаного від імені цієї держави чи уряду його повноважним представником. Р. є однією із форм вираження згоди держави щодо обов'язковості договору.

Режим найбільшого сприяння — міжнародно-правовий режим, відповідно до якого кожна із договірних сторін зобов'язується створити другій стороні, її фізичним чи юридичним особам такі самі сприятливі умови в галузі економіки, торгівлі та інших відносин, що вона створює, або буде створювати в майбутньому третій державі, її фізичним та юридичним особам.

Резолюція — документ, що фіксує низку положень підсумкового та заключного характеру, який приймають конференції або органи міжнародної міжурядової організації; як правило, носить форму рекомендації.

Статус — правове положення фізичної або юридичної особи в міжнародному праві. Інколи термін статус використовується для означення прав, положення або режиму певної території.

Статус-кво — повернутися до становища, яке було до спричинених за будь-яких обставин змін.

Status quo post antebeium (лат.) — положення, яке існувало до війни, до спричинених нею змін.

Status quo post belum (лат.) — положення, яке склалося після війни.

Статут — міжнародний договір багатосторонній про засади діяльності будь-якого міжнародного органу, який визначає мету цього органу, його структуру і функції.

Стратегія зовнішньополітична — система практичних заходів держави для досягнення цілей зовнішньої політики, а також система теоретичних положень, якими вони регулюються. Зовнішньополітична

стратегія формується в системі державних документів, що містять концепцію зовнішньої політики або зовнішньополітичну доктрину, військово-політичну доктрину, концепцію національної безпеки тощо; або не оформляється державними актами, але є системою принципів, що регулюють діяльність державних органів і посадових осіб у зовнішньополітичній сфері.

Суб'єкти міжнародного договору — сторони, що беруть участь у складанні міжнародного договору, його учасники. Ними можуть бути всі суб'єкти міжнародного права — учасники міжнародних відносин, які володіють міжнародними правами і обов'язками, здійснюють їх на основі міжнародного права і несуть у необхідних випадках міжнародно-правову відповідальність.

Тероризм міжнародний — явище світової політики, пов'язане із застосуванням крайніх форм насилля для дестабілізації міжнародних відносин. Причина міжнародного тероризму полягає у зростанні міжнародних кризових явищ, нездатності міжнародного співтовариства ефективно регулювати міжнародні процеси, встановленні радикальних політичних цілей в умовах різкого дисбалансу сил.

Ультиматум — категорична вимога уряду держави до уряду іншої держави про виконання у зазначений ним строк певних дій, що супроводжується погрозою вжити ті чи інші заходи у разі, якщо ці дії не будуть виконані. Ультиматум може бути усним або письмовим; під час війни Ультиматум може бути пред'явлено військовим командуванням військам (угрупованням військ) супротивника.

Форін офіс — державне урядове відомство з питань закордонних справ Великої Британії.

«Холодна війна» — термін, який використовується для визначення конфронтації між СРСР і західними країнами на чолі США в період після закінчення Другої світової війни.